02/09/2020

Η διάσωση της Επισκοπής στη Σίκινο

/ Παιδεία και Πολιτισμός

Δεν τολμήσαμε να πλησιάσουμε την περίφραξη της Επισκοπής στη Σίκινο, και η Αρίθα έτρεξε φουριόζα να μας σταματήσει, με γαβγίσματα που έφταναν σε ισχύ τη φωνή της τραγουδίστριας από την οποία πήρε το όνομά της. Είναι το σκυλάκι της Σουζάνας Πούλιου, της αρχιτέκτονος που συμμετέχει στα έργα αποκατάστασης του ναού από το 2018.

Ολόκληρη η ομάδα, με αρχαιολόγους, συντηρητές και εργάτες, ήρθε να μας καλωσορίσει, βγαίνοντας από το σκοτάδι που επικρατεί στο εσωτερικό του ναού στο δυνατό κυκλαδίτικο φως του μεσημεριού. Οι συνθήκες εργασίας είναι αντίξοες όλη τη διάρκεια του έτους. Ζέστη το καλοκαίρι, κρύο τον χειμώνα, μποφόρ όλες τις εποχές του χρόνου. Ομως η αφοσίωση για τη διάσωση και ανάδειξη ενός από τα πιο εμβληματικά μνημεία του Αρχιπελάγους τούς δίνει κουράγιο και ενθουσιασμό.

Είναι άλλωστε ένα μέρος που ασκεί τρομερό μαγνητισμό, ακόμα και προτού βρουν οι αρχαιολόγοι τον ασύλητο τάφο μιας μυστηριώδους γυναίκας του περίπου 200 μ.Χ. με το όνομα Νεικώ. Την έλξη αυτή την ξέρω από πρώτο χέρι: είδα την Επισκοπή –ένα ρωμαϊκό μαυσωλείο του 3ου αιώνα μ.Χ. που είχε μετατραπεί σε χριστιανικό ναό ο οποίος λειτουργούσε κανονικά μέχρι και τη δεκαετία του ’60 στο κυκλαδονήσι– το 2017 σε μια φωτογραφία. Μου έκανε τόσο μεγάλη εντύπωση, που αποφάσισα εκείνο το καλοκαίρι να πάω στη Σίκινο για να την επισκεφθώ. Είδα μπροστά μου ένα απίστευτα γοητευτικό και αινιγματικό θραύσμα του παρελθόντος να στέκει μονάχο σε μια ανεμοδαρμένη πλαγιά με ξερολιθιές. Γνώριζα ότι το μνημείο ήταν ετοιμόρροπο και δεν επιτρεπόταν η είσοδος, όμως η τύχη μού χαμογέλασε. Τη στιγμή που πάτησα το πόδι μου, οι αρχαιολόγοι ξεκλείδωναν τον ναό για πρώτη φορά ύστερα από χρόνια, για να κάνουν αυτοψία. Βρήκα την ευκαιρία να τρυπώσω μέσα, αλλά τα υποστυλώματα και το ημίφως δεν με άφησαν να καταλάβω πολλά.

Φαίνεται πάντως ότι δεν ήμουν μόνον εγώ η τυχερή, αλλά και η ίδια η εκκλησία. Λίγο ακόμα να είχαν αργήσει οι αρχαιολόγοι και μπορεί η φθορά του οικοδομήματος να ήταν τέτοια, που να το σώριαζε στο έδαφος. Ο λόγος που κρατιόταν όρθιο ύστερα από τόσες παρεμβάσεις στο κέλυφός του ήταν η ποιότητα της κατασκευής αλλά και οι πολλές εργασίες συντήρησης που είχαν γίνει ανά τους αιώνες· να ένα απροσδόκητο στοιχείο που απεκάλυψε η συστηματική πρόσφατη μελέτη του. Ευτυχώς, ο επικεφαλής της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, ο

δραστήριος και αποτελεσματικός βυζαντινολόγος Δημήτρης Αθανασούλης αντελήφθη αμέσως το κατεπείγον του έργου αποκατάστασης και ετοίμασε τη μελέτη για να ξεκινήσει η διάσωση του μνημείου από την εφορεία. Είχε προηγηθεί μια κινητοποίηση για το θέμα που είχε ήδη προχωρήσει ο Δήμος Σικίνου επί δημαρχίας Γιάννη Συρίγου με τη βοήθεια της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και έτσι το νερό μπήκε στο αυλάκι, με τη συνδρομή του δημάρχου Βασίλη Μαράκη και του περιφερειάρχη Νοτίου Αιγαίου Γιώργου Χατζημάρκου. Αν όλα πάνε καλά, τον Σεπτέμβριο του 2021 θα είναι έτοιμο, με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ Νοτίου Αιγαίου.

Νεικώ, η θαμμένη σε κρύπτη για αιώνες μυστηριώδης γυναίκα

Η αλήθεια είναι ότι για 17 αιώνες η Επισκοπή κρατούσε πεισματικά τα μυστικά της και ακόμα και σήμερα, που ερευνάται από τους ειδικούς, δεν τα έχει αποκαλύψει όλα. Βρίσκεται μακριά από το λιμάνι και τη Χώρα του νησιού, στην περιοχή όπου τοποθετείται η νεκρόπολη της αρχαίας Σικίνου. Στο υπόγειό της υπήρχαν θολωτές κρύπτες από την κατασκευή της, ενώ το ισόγειο μετατράπηκε από μαυσωλείο σε ναό με διάφορες φάσεις και μετατροπές, που χρονολογούνται από τον 8ο μέχρι και τον 17ο αιώνα μ.Χ. Απέκτησε τρούλο και τέμπλο, όμως κανένας από τους πιστούς ή τους ιερείς δεν υποψιαζόταν πως μια παγανίστρια είναι θαμμένη κάτω από το ιερό, την ώρα που τελούνταν με σεβασμό όλα τα Μυστήρια της Ορθοδοξίας. Βέβαια η ίδια η ύπαρξη ενός τόσο πολυτελούς και καλοφτιαγμένου μαυσωλείου στη Σίκινο δημιουργεί μεγάλα ερωτήματα.

Το νησί δεν είχε ποτέ ασφαλές λιμάνι, με αποτέλεσμα να κρατήσει ένα είδος εσωστρεφούς αυτάρκειας και λιτότητας από την προϊστορία μέχρι τους νεότερους χρόνους. Δεν πλούτισε ποτέ σε τέτοιο βαθμό που να δικαιολογείται η δημιουργία ενός μοναδικού ταφικού μνημείου για κάποιον από τους κατοίκους του. Στους ρωμαϊκούς χρόνους, όταν έγινε η ανέγερσή του, η Σίκινος ήταν τόσο μακριά από όλα τα κέντρα εξουσίας, που χρησίμευε ως τόπος εξορίας. Θα μπορούσε η γυναίκα που βρέθηκε θαμμένη στο ναόσχημο μαυσωλείο να είναι σύζυγος ή θυγατέρα κάποιου σημαντικού εξορίστου; Τα αρχαιολογικά ευρήματα ενισχύουν μια άλλη, πολύ πιο ενδιαφέρουσα θεωρία, που έχει να κάνει με δεισιδαιμονίες.

Σε αυτή μου την επίσκεψη, η Επισκοπή ήταν ζωσμένη από σκαλωσιές ενώ ο αύλειος χώρος της ήταν γεμάτος από τις αριθμημένες πλάκες του δαπέδου που είχαν βγάλει οι αρχαιολόγοι. Στις εργασίες στερέωσης του ναού εντοπίστηκε μια εντοιχισμένη ταφή. Ηταν τόσο καλά κρυμμένη ανάμεσα στο ισόγειο και το υπόγειο, που κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί την ύπαρξή της. Εξάλλου στα μαυσωλεία η ταφή γίνεται ή στις κρύπτες ή σε σαρκοφάγους στο εσωτερικό τους. Παράλληλα, στις έρευνες βρέθηκε και μια επιγραφή που αναφέρει ότι το μαυσωλείο χτίστηκε για τη Νεικώ, όνομα σπάνιο και σίγουρα ελληνικότατο. Η γυναίκα ήταν μεταξύ 35-40 ετών, θαμμένη με τα κοσμήματά της. Προφανώς ανήκε σε ανώτερη τάξη. Ομως, όταν οι ειδικοί εξέτασαν τον σκελετό, διαπίστωσαν ασυνήθιστες αλλοιώσεις, ίσως από χτυπήματα.

Αλλα περίεργα ευρήματα στον τάφο, ένα κομμάτι θειάφι και ένα κομμάτι ορυκτή άσφαλτος (πίσσα), οδηγούν τους αρχαιολόγους, με βάση και τις αρχαίες πηγές, να υποθέσουν ότι η γυναίκα ετάφη πιθανότατα με κάποια ειδική τελετή και η τελευταία της κατοικία σφραγίστηκε με ιδιαίτερη επιμέλεια, όχι μόνον για να μη συληθεί αλλά και για λόγους νεκροφοβίας.

Ο Δημήτρης Αθανασούλης μάλιστα, σε μια διάλεξή του στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, υπέθεσε πως μπορεί η κτητορική οικογένεια του μαυσωλείου, εκτός από τη Σίκινο, να είχε σχέσεις και με τη Μικρά Ασία –καθώς υπάρχει σαφής αρχιτεκτονική σύνδεση με τα εκεί μαυσωλεία– και να επελέγη η Σίκινος ως τόπος ταφής τη γυναίκας και λόγω της απόστασης του νησιού. Ολοι πάντως ελπίζουν ότι οι εργασίες θα φέρουν και άλλα στοιχεία στο φως.

Διαρκείς επεμβάσεις

Το πιο σπουδαίο είναι πως οι Σικινιώτες ήδη από τα μεσοβυζαντινά χρόνια επεμβαίνουν διαρκώς στο μνημείο, μιας και η αρχαιολογική σκαπάνη τεκμηριώνει πως έκαναν έργα συντήρησης έπειτα από σεισμούς, καθώς και αλλεπάλληλες μετατροπές για να το διατηρήσουν. Αυτό είναι σπάνιο για ένα αρχαίο μνημείο που μετατράπηκε σε χριστιανικό, καθώς θα μπορούσαν απλώς να το έχουν γκρεμίσει όταν ήταν ετοιμόρροπο και να ξαναχρησιμοποιήσουν το οικοδομικό υλικό. Ομως φαίνεται ότι πλείστες φορές μπήκαν στη βάσανο να βρουν λύσεις με μια υπέρβαση των γνώσεων και των τεχνικών τους, για να διατηρήσουν εν μέρει το σχήμα του μαυσωλείου, έστω και με τις επεμβάσεις που άλλαξαν το κέλυφος σε εκκλησία, επισημαίνει ο Δημήτρης Αθανασούλης. Ο ίδιος το αποδίδει σε μια αγάπη προς τους προγόνους αλλά και σε μια αίσθηση ιστορικής συνέχειας.

Οπως και οι Βυζαντινοί κάτοικοι του Αρχιπελάγους, έτσι και οι σημερινοί αναστηλωτές εργάζονται με τρομερό ζήλο. Εφυγα με μια αίσθηση αισιοδοξίας ότι το μνημείο είναι σε εξαιρετικά χέρια και βέβαια, για ξεπροβόδισμα, είχαμε και τα γαβγίσματα της Αρίθας...

Πηγή: Μαργαρίτα Πουρνάρα – Καθημερινή